

Esej: Biti outsider

Ostajati stalnica v (dis)kontinuumu prostor-časa

Napisal: James Tait

Kontinuum prostor-časa: spajanje treh razsežnosti Vesolja – »prostora« Vesolja – s človeško domislico časa. (Dis)kontinuum prostor-časa: ločenost treh razsežnosti prostora – zemeljskega prostora – od človeške domislice časa.

Prav v trenutku, ko se nam je začelo svitati o Vesolju in času tam zunaj, smo začeli izgubljati razumevanje prostora in časa tukaj dol. Povzročitelj te ločenosti – prostora in časa – je bila hitrost. Ta potreba – prisilna, ne-prvinska, vcepljena, stoletje in pol stara potreba – ki je izsilila vse več gibanja človeških bitij, dobrin, orožja, vse materije prek vesolja z večno naraščajočo hitrostjo. Hitrost je bila vrhunski prikaz človeške iznajdljivosti, naše nadvlade nad samo domislico, ki smo jo ustvarili, da bi si svet smiselno razložili, da bi si smiselno razložili svoj prostor-čas. Hitrost je valorizirala čas neodvisno od prostora. Hitrost je razdvojila čas in prostor in njegovo domačno pojmovanje kraja, stvar-nosti. New York v tednu dni; Paris v enem dnevu; Lagos ob kliku na gumb. Začelo se je z železniško postajo in tamkajšnjo uro ... veliko kot luna. Odštevanje do neskončnosti z vse bolj naraščajočo hitrostjo, obdano z opazujočimi očmi, izklesanimi emblemi industrijske modernosti – pomorščaka, trgovca, bankirja, kolonizatorja. S hitrostjo je prišla usmerjena hitrost, hitrost, ki drvi v več smeri, dokler ne trči v materijo, d stvar-nost prostora. Uničenje, naj bo še tako ustvarjalno, je navsezadnje kljub temu uničenje. Velocity – v cilj usmerjena hitrost – in ustvarjalno uničenje sta bila zaščitna znaka industrijske modernosti. Krogla za rušenje stavb in risalna deska pa njeni najmočnejši orožji – ki ju je vihtela v imenu napredka, kot dejavnika hitrosti. Pod težo napredka se sesuvajo mesta. Hitrost izvotli njihovo snov, njihove opeke, njihove kamne, njihov spomin. Hitrost je obljubljala emancipacijo, prinesla pa nasilje. Vse prežemajoče nasilje, ki so ga zajamčili zakoni in uredbe; ki je zakodirano v našem vedenju; ki ga kot v zanki ponavljajo naši

mediji. Napredek, hitrost, nasilje, napredek, hitrost, nasilje ... **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.** Toda to je bila stara hitrost, trdna hitrost. Kaj pa naša trenutna hitrost, tekoča hitrost? Hitrost ni več vektorizirana, ne pomika se več na vnaprej določene načine proti vnaprej določenim ciljem. Hitrost je omrežje, nevidno, amebično – tekoče, ne trdno. Manj delaj! Več jej! To je bila obljuba hitrosti, hitrosti še pred gospodarsko krizo, hitrosti izpred leta 2008. Več delaj! Več jej! Realnost hitrosti. Hitrost nas skozi življenje priganja in nas nadleguje, naj storimo več, nakopičimo več, porabimo več, zavržemo več. Naj bomo čuječi, se spomnimo samo zato, ker nas je hitrost naredila brezumne. Razstrupljamo se samo zato, ker nas je hitrost naredila strupene. Ustavimo se ali si vzamemo odmor samo tedaj, ko nam hitrost dodobra izprazni baterije, da čakamo na nujno polnjenje. Hitrost nas je primorala v vse to – v hitro življenje, hitro prehrano, hitro tehnologijo, hitro polnjenje. Omrežje možnosti, ki nam jih je obljubljala hitrost, je postalo labirint neposrednih ovir. Zaklenjenih vrat in slepih ulic, ki jih je treba brez premora, brez pomisleka razčleniti ali vdreti skozi. Tisti, ki se odzove najhitreje, zmaga. Naglost odziva je moč (sklenjen posel, izjava za medije, tvit, SMS) in potrpežljivost že davno ni več vrednota. Tesnobna naglica poraja nadvlado. Globalni ukazi so v sekundi porušeni in zgrajeni na novo. Hitrost, neskončna hitrost, je naša edina usoda, naša edina destinacija. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.** Industrijska modernost je to od nekdaj vedela, hitrost je bila njen *sine qua non*. Delovala je v novi razsežnosti iz prostora, iz počasnega, brezčasnega arhitekturnega prostora. Mlin,

ladijski doki, tovarna, skladišče – bežni spomeniki hitrosti. Minljivosti, anti-večnosti, nujnosti kapitala – prekinitvi časa in prostora. Industrijsko je bilo zgrajeno zgolj zavoljo prikladnosti, zdaj pa je vse zgrajeno edinole zavoljo prikladnosti. Stolnica, tržnica, javni trg, mestna hiša, svetost doma – vse to so prizorišča nasilne izmenjave teles, kapitala, podatkov, sebe. Ves prostor je postal prizorišče industrije. Predelave materiala – organskega, anorganskega, analognega ali digitalnega. Ko so se mehki človeški možgani umaknili trdim strojem, sta se prostor in način, kako živimo v njem, ločila od domislice časa – hitrost je zameglila prostor. Ko se zdaj trdi, mehanski stroj umika programski opremi omrežja – je prostor odpovedan. Hitrost (tekoča hitrost) ga je naredila za ne več uresničljivega, za ne več uporabnega. Arhitektura je nekoč obstajala samo v preteklosti in v prihodnosti. Kot zabeležba in projekcija. V zgodovinskem artefaktu in gradbenem načrtu, tem upanja polnem udejanjenju arhitekturnega optimizma in butaste daljnovidnosti. Arhitektura nikoli doslej ni obstajala v sedanjosti. To je arhitektura zdaj. Stene in strehe, ki pokrivajo naša nova prizorišča industrijske predelave – ves prostor – se gradijo samo za sedanjost. Prostor in materija, ki ga obdaja, obstaja edinole za sedanje namene. 6% DOBIČEK OD NAJEMNIN! 20% POVEČANJE ŠTEVILA OBISKOVALCEV! ZA 12% VEČJA TOPLOTNA UČINKOVITOST! Več ne zadostuje – zadostuje edinole hitrost. Hitrost brez smeri, pridobitniška hitrost. Več morda ne bi bilo dovolj, manj pa ni več več. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.**

Osrednja funkcija arhitekture je bila od nekdaj omejevanje človeškega vedenja. Dejanje opredeljevanja, označevanja, obdajanja, zapiranja prostora je bilo od nekdaj vezano na to, kaj se lahko in kaj bi se moralo dogajati v območju določenih meja. Nikar ne igray tega v hiši; v knjižnici se ne govori; na dvorišču so prepovedane igre z žogo; v pisarni se ne je ... Povodenj časa, ki jo je v ospredje postavila hitrost, te funkcije osvobaja oblikovalca časa (torej arhitekta). Hitrost terja, da

se kar koli lahko zgodi kjer koli. Pisarna je zdaj prizorišče razvedrila in igre; dvorišče ni več praznina za svetlobo, pač pa napolnjen prostor nadzorovane dejavnosti (tržnice, sejmi, viralni plesi); knjižnica kot prostor glasnega ustvarjanja, ne več tihe zatopljenosti; dom je zdaj prizorišče neskončnega oddajanja in monetiziranih akcij – improvizirane komedije; skupnostnega igranja iger; izstopajočega potrošništva; ne brezplačnih nasvetov; sponzorirane masturbacije. Prostor v tem toku samodejno postane univerzalen, gnetljiv, prostor neomejenega obnašanja. Vse je začasno, nič ni trajno. To je ta mantra, a le zato, ker je nestabilnost (prek hitrosti) obveljala za tako privlačno v proizvedeni grdosti stabilnosti. Služba za vse življenje? Monotona! Dolgočasna! Dom za vekomaj? To te zaslužnji! To te duši! Pravica do zdravstvene oskrbe? Nerodno! Pokroviteljsko! Še naprej se priganjamo in najemamo in borimo dalje, kopičimo še več bremen v hitrostnih davkih ... še več nevidnih zapadlih plačil. Prostor v tem trajnem toku samodejno postane univerzalen. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.**

Začasno v arhitekturi je nekoč veljalo za grozoto javnosti ... nomadovo pomanjkanje baze; nezadostnost šotora; sram povojnega kriznega pribežališča ... začasno je zdaj njihova edina izkušnja arhitekture, njena nova nujnost. Javnost, imuna na prekernost kratkoročnih najemnin; nevarnih stavb; formalno banalnega in prostorsko površnega. Arhitektura je zdaj razkošje – torbica znamke Birkin, ki je ni mogoče ponarediti za množice. Ko je prebivalstvo tako razdeljeno, 1 proti 1000, med tiste, ki imajo, in tiste, ki nimajo – je začasno prek hitrosti edini imperativ. Ekonomisti, trgi, politiki se zatekajo v slasten, uničujoč oksimoron. Več hitrosti! Manj tveganja! Vse hitrejša, vse varnejša (vsaj zanje) različica hitrosti, medtem ko si zavarovalničarji in posojevalci denarja manejo dlani. Vendar pa hitrejša, varnejša hitrost vselej vodi samo proti enemu samemu cilju. V enako banalno utopijo na koncu več linij združujoče se istosti, zmanjšujočih se razlik. V omrežje, oropano kraja, prostora in časa. Neskončna hitrost je bila

nekoč upanje zahoda, zdaj pa je njegova edina destinacija. Vendar pa neskončna hitrost v končnem svetu sčasoma vodi v katastrofo. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.** Arhitektura lahko vselej samo sledi družbi, vedno jo mora dohitevati. Mi, arhitekti (nekoč glavni graditelji, nekoč oblikovalci stavb), smo se vdali novim gospodarjem zgrajenega časa. Ne pomorščaku, trgovcu, bankirju ali kolonizatorju, niti ne programerskemu kolegu, temveč razvojniku, glavnemu pogodbeniku in jeklarskemu magnatu. Pa vendar: za kaj? Kaj smo dobili v zameno? Deset, dvajset, šestdeset odstotno zmanjšanje CO2?! (zakaj nihče ne zna zagotovo povedati?); zmanjšanje programskega časa; zmanjšanje delovne obremenitve? Kaj pa kakovost (ta nejasni pojem)? Kaj pa dolgoživost? Kaj pa praksa kot uporaba teorije? Kaj pa uporabljeno znanje? Znanje ni več moč. Znanje je prepočasno – samo hitrost je moč. In danes podatki podžigajo hitrost. Podatki! Vse več in več podatkov! Za vsako ceno! Podatki so primarno orodje – kakor pred njimi človeško delo in strojno delo – širitve kapitala. In projektiranje BIM (informacijsko modeliranje gradenj), ta ocean upravljanih produktiziranih, komponentiziranih, racionaliziranih podatkov, je primarno orodje kapitala v naši igri, v naši sferi. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.**

Ponovljivost, interoperabilnost, komponente – ti novi izrazi, butasti žargon hitrosti, opredeljujejo naš svet. Tehnologija, podatki, ki se uporabljajo samo kot sredstvo nadaljevanja, brez vrednotenja, statusa quo ali distrakcije in opremljanja z novostmi. Virtualna resničnost, obogatena resničnost, zgolj sredstva, ki pripomorejo k pretentanju in razvedrilu. Mehanska in programska oprema našega dela nas zaposlujeta, zaposlujeta naše možgane. Miška, dvojni zaslon, slušalke, platforma Autodesk in grafična kartica. Zakaj smo se tako opremili? Zakaj smo vlagali v to pridobitniško hitrost? Zavarovalniške družbe in ponudniki hipotek in dobavitelji proizvodov in razvojniki in glavni pogodbeniki, ki so sedeli v vladnih svetovalnih odborih, ki so postavili pravila igre, ki

jo igramo, morda resda poznajo odgovor. Več hitrosti! Manj tveganja! Več dobička. Le kateri navadni oblikovalec – ki na leasing kupi programsko opremo in si izposodi mehansko opremo in služi razvojniku – bi se lahko kosal s tem? Ne potrebujejo nas več, »oblikovalcev« stavb, kajti stavb ni treba več oblikovati. To je dolga in pestra ločitev, ki se je začela z Albertijem in ločitvijo med gradnjo in risanjem; mišljenjem in akcijo; prostorom in časom. In zdaj se, v poslednjem ironičnem preobratu, ko naš prostor tu spodaj postaja odpovedan, popolnoma diskontinuiran, novi kolonizatorji – tisti tip z električnimi avtomobili, napihnjeni prodajalec knjig, šefi skupine BRICS – selijo v Vesolje, tja ven. Ne bo minilo dolgo, pa si ne bomo znali več smiselno razložiti Vesolja in časa, niti tam zunaj. **Ostajati stalnica v tej igri pomeni biti outsider.** Morda je ostajati stalnica, izstopiti iz te potrebe po hitrosti, zdaj naše edino upanje.

Esej je bil izbran med nagrajene prispevke natečaja Outsider Award 2025 za najboljši esej na temo To be an Outsider / Biti outsider.
Predsednik žirije: Tadej Zupančič.

James Tait je arhitekt, avtor in pedagog. Prejel je mednarodno priznane srebrne medalje RIBA in RIAS ter pridobil obsežne izkušnje pri vodenju kompleksnih projektov v nekaterih najboljših arhitekturnih praksah v Združenem kraljestvu. Poleg arhitekturne prakse je Tait razvil neodvisno raziskovalno delo, ki vključuje knjigi »Entering Architectural Practice« (Routledge) in »The Architecture Concept Book« (Thames and Hudson). Trenutno je tudi kandidat za doktorat na Bartlett School of Architecture v Londonu. Kot arhitekturni pedagog deluje kot mentor na Mackintosh School of Architecture, Glasgow School of Art ter Edinburgh School of Architecture and Landscape Architecture.

Prevedla: Jedrt Maležič

Antonio Sant'Elia, Centrale elettrica, iz serije La Città Nuova, 1914
Študija za elektrarno – futuristična vizija arhitekture hitrosti in industrializirane prihodnosti.